

Kamenné nátepní destičky jako mužské ozdoby

Společenský význam lukostřelby v období zvoncovitých pohárů

Lidská kultura je hluboce strukturována velkým množstvím symbolů a rituálů. Některé artefakty v pravěku nabývaly vedle své praktické funkce také prestižního a symbolického významu. Bylo tomu tak zvláště v souvislosti s prezentací významných technologických inovací a společenských rituálních aktivit včetně ceremoniálního válečnictví.

■ Jan TUREK

Katedra archeologie FF
Univerzita Hradec Králové

Lukostřelba v období zvoncovitých pohárů

Zbraně, jako symboly moci a společenské prestiže se ve zvýšené míře projevovaly v hmotné kultuře evropských pravěkých zemědělců od počátku eneolitu (Turek 2007). V průběhu třetího tisíciletí před Kristem nabyla válečnická symbolika značného významu v pohřebním ritu jako indikátor společenského statusu, ekonomické moci a genderové kategorie zemřelého. Zbraně hrály významnou roli v pohřebních obřadech, stejně jako ve světě živých jako atributy moci a společenské prestiže. Zbraně byly rovněž užívány při rituálních zápoleních a střeleckých soutěžích, při kterých muži stavěli na odív svou sílu, zápasnické zkušenosti a střeleckou přesnost, čímž upevňovali své postavení v rámci komunity. Prestižní artefakty a především zbraně byly zobrazovány na figurálních kamenných stélách (jako třeba v Petit Chasseaur) nebo na skalních rytinách (Cemmo ve Val Camonica). Lukostřelectví se stalo obzvláště významné ve válečnické symbolice období zvoncovitých pohárů. Z tohoto období pochází také zobrazení luku na mužské figurální stěle (157 cm vysoká, 85 cm

na šířku) z Petit Chasseaur (Gallay 1976, zde **obr. 1**). Předchůdce luku z Petit Chasseaur lze nalézt v rytině na stěně kamenné hrobky z období šňůrové keramiky v Leuna-Göhlitzsch (okr. Merseburg). Tato rytina zobrazuje luk a toulce plný šípů (kamenný blok byl 194 cm dlouhý, 95 cm široký, viz Behrens 1973; Probst 1991, 403). V období zvoncovitých pohárů byl rostoucí společenský význam lukostřelby běžně prezentován v pohřebních zvyklostech (Turek 2004). Ve východní provincii rozšíření zvoncovitých pohárů se v lukostřeleckém souboru objevují silicitové hroty šípů, kamenné nátepní destičky a pravděpodobně i toulce a luky, které však vzhledem ke své převážně organické podstatě zatím nebyly identifikovány. Dalším artefaktem nepřímo souvisejícím s lukostřelbou byl dvojdílný pískovcový brousek na ratiště šípů, který se rovněž objevuje v pohřební výbavě. S výrobou šípů pak souvisí také symbolický pohřební řemeslný balíček na zpracování štípané industrie tlakovou retuší (Turek 2003). Symbolickou oslavou lukostřelby je pak lukovitý závěsek vyrobený z kančího

klu, parohu nebo výjimečně z jantaru (Hájek 1957; Piggot 1971; Turek 2004; Růžicková 2009). Tyto ozdobné přívěsky pravděpodobně souvisí s nástroji vyrobenými z podélně půlených kančích klektáků, které zřejmě sloužily k povrchové úpravě dřevce luku.

Problematika nátepních destiček období zvoncovitých pohárů byla v poslední době hojně diskutována (Turek 2004; Smith 2006; Fokkens et al 2008; Woodward et al 2011), proto se v tomto příspěvku omezím na její stručný nástin a zaměřím se na některá dosud málo diskutovaná témata, jako je metrika destiček, volba surovin a jejich barevné preference a společenský význam nátepních destiček a lukostřelby v pravěku. V následujícím textu budeme sledovat doklady kamenných nátepních destiček z období zvoncovitých pohárů a jejich společenský význam. Povšimneme si rovněž role lukostřelby ve válečnické symbolice pravěku. V různých kulturách světa byly lukostřelecké soutěže pořádány právě jako součást prezentace ceremoniálního válečnictví a mnohdy se významným způsobem promítly

■ **Obr. 1** Období zvoncovitých pohárů, zobrazení luku a šípů na mužské figurální stěle ze švýcarské lokality Petit Chasseaur (foto: Jan Turek).

Tab. 1: Typologie nátepních destiček

■ **Typ A** – široká, výrazně klenutá destička se čtyřmi otvory a převýšenými hranami rozšiřujícími se kratších stran. Tyto destičky mívají rytou výzdobu podél kratších stran případně i mezi otvory, které bývají vrtány jednostranně z aversu.

■ **Typ B1** – široká, více či méně klenutá destička se čtyřmi otvory, rozšířenými kratšími stranami a hroditě zabroušenými boky.

Typ B2 – je variantou lišící se od typu B1 konvexně zaoblenými kratšími stranami.

■ **Typ C** – široká, více či méně klenutá, obdélná, respektive trapézovitá destička se čtyřmi otvory.

■ **Typ D1** – úzká dlouhá a plochá destička se čtyřmi otvory a rovnými krátkými stranami.

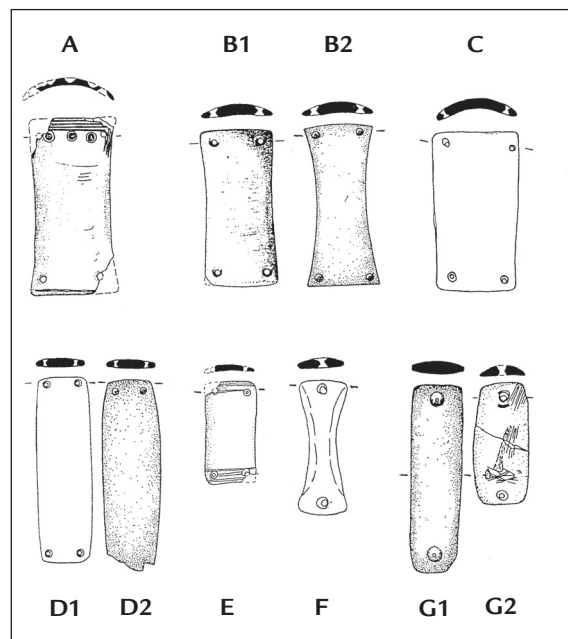
Typ D2 – tato varianta se od typu D1 liší konvexně zaoblenými kratšími stranami a boky, které se směrem k oběma koncům mírně zužují.

■ **Typ E** – úzká, krátká a plochá destička s mírně rozšířenými konci, čtyřmi otvory a zaoblenými hranami.

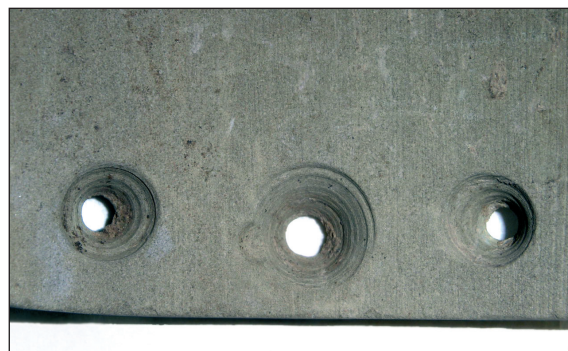
■ **Typ F** – úzká, krátká a plochá destička s výrazně rozšířenými konci, „zaškrnceným“ tělem a dvěma otvory uprostřed kratších stran. Boky destičky jsou výrazně ztenčeny a zaobleny.

■ **Typ G1** – úzká, dlouhá a plochá destička pravidelně obdélného tvaru se dvěma provrty uprostřed kratších stran. Boky destičky jsou oblé a víceméně rovně seříznuté.

Typ G2 – jde o destičky úzké, ale kratší s oblým vrchem a plochým spodkem, často s okraji sbroušenými do „ostré“ hrany. Dva provrty jsou opět uprostřed kratších stran. Konce destičky bývají zaobleny tak, že některé destičky nabývají oválného tvaru.

■ **Obr. 2** Typologie kamenných nátepních destiček z období zvoncovitých pohárů (podle Turek 2004).

■ **Obr. 3** Tišice (okr. Mělník) detail stop vrtání otvorů nátepní destičky z hrobu 77/99 (foto: J. Turek).

i do kosmologie a mytologických příběhů.

Typy nátepních destiček z období zvoncovitých pohárů

Základní typologii nátepních destiček východní skupiny zvoncovitých pohárů vytvořil již Edward Sangmeister (1974). Třídění destiček provedl na základě pěti znaků: metriky a proporcí, jejich tvaru, klenutí, vrtání a zbarvení (Sangmeister 1964; 1974, 113–116, Abb. 8). Sangmeisterova typologie zahrnuje hlavní typy nátepních destiček ve střední Evropě. Tuto typologii doplnil o několik variant J. Turek (2004) a nejnověji pak H. Fokkens a kolektiv (Fokkens et al 2008, 111, fig. 1).

Stávající typologie je shrnuta v **tabulce 1**, viz také **obr. 2**.

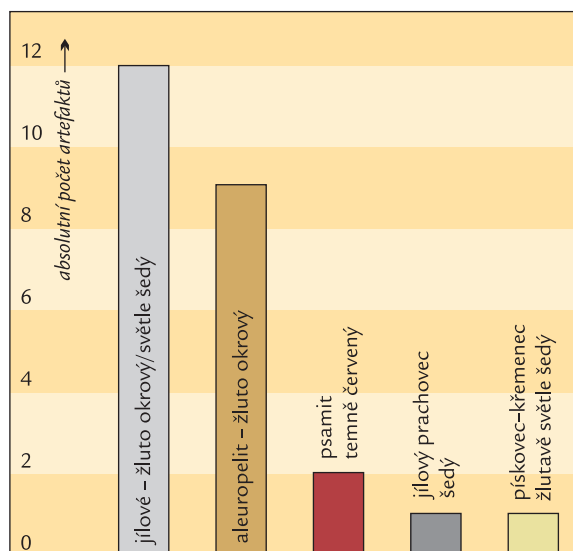
U různých typů destiček se mohou objevit specifické odchylky a doplňky, jako například další otvory. Tři otvory u kratších stran se objevují jak u destiček klenutých typu B, tak u plochých destiček typu D (zde je výskyt častější). V některých případech byl jeden roh destičky odloven a proto lze uvažovat o tom, že byly tyto destičky vyvrtáním středových otvorů vyspraveny. Je však třeba mít na paměti další četné nálezy intaktních destiček se šesti otvory (např. Tišice, hrob 77/99, viz **obr. 3**)

Metrika, suroviny a jejich zbarvení

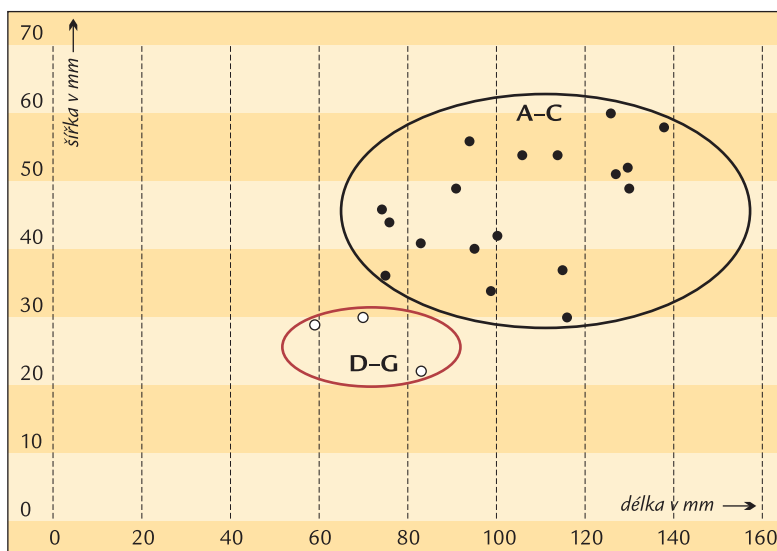
Ze souboru 27 dokumentovaných kamenných nátepních destiček z Čech bylo 21 kusů zachováno kompletně, u těchto exemplářů

bylo provedeno metrické srovnání shrnuté v grafu na **obr. 4**. Délka jednotlivých artefaktů se pohybuje mezi 59–138 mm a jejich šířka od 22 do 58 mm. V grafu se tak jasně odlišují typologické kategorie D–G (viz též **obr. 11**), tedy úzké ploché destičky se čtyřmi nebo dvěma otvory (v grafu **obr. 5** ohraničeny červeně) od typů A–C (viz též **obr. 10**), tedy klenutých širších destiček se čtyřmi a více otvory (v grafu, **obr. 5** ohraničeny černě).

Surovinám a traseologii nátepních destiček jsem se obšírně věnoval ve studii o nálezech ze severozápadních Čech (Turek 2004), proto se zde omezím jen na téma, které bylo dosud u nátepních destiček diskutováno jen okrajově a to je zbarvení jejich povrchu (za určení suroviny českých destiček děkuji především

■ Obr. 4 Histogram četnosti zastoupení jednotlivých surovin českých nátepních destiček a jejich zbarvení.

■ Obr. 5 Graf znázorňující rozměry českých nátepních destiček v milimetrech. Elipsou znázorněn rozsah typů A–C a D–G.

Antonínu Přichystalovi). Kamenné suroviny na výrobu nátepních destiček byly dříve hodnoceny téměř výhradně ve vztahu k jejich výrobě a předpokládané praktické funkci. Vzhledem k tomu, že se materiál na výrobu destiček získával mnohdy z poměrně vzdálených oblastí (Fokkens et al 2008) je pravděpodobné, že barva a design suroviny hrál také významnou roli v jeho volbě. Jistě je třeba mít na paměti, že hlazením povrchu a následnou post-depoziční patinací mohlo dojít k odlišnosti

barvy povrchu artefaktu od přirozené podoby kamenné suroviny. Základní barevné odstíny však zřejmě hrály roli i při výběru suroviny pro jednotlivé typy nátepních destiček. Pro v Čechách nejčastěji zastoupené typy klenutých destiček (A–C) jsou převážně vybírány horniny světlé, tedy okrově žluté a šedé jílovce (11 kusů) a okrově aleuropelity, (9 kusů, viz histogram na obr. 4). Tyto materiály tvoří téměř 78% všech surovin použitých v Čechách na výrobu nátepních destiček (obr. 10). Jen tři klenuté destičky byly vyrobeny z karmínově červeného psamitu. Je pozoruhodné, že právě tento materiál byl použit na výrobu těch nejzdobnějších destiček s rytým ornamentem a ozdobnou zvýšenou lištou na kratším okraji. Jde o destičku z Mostu-Souše (Turek 2004, obr. 8:5) z Poláků (Turek 2004, obr. 8:2) a Velkých Žernosek (Turek 2004, obr. 9). Zdá se, že červené destičky měly obzvláště velkou společenskou prestiž. Po

jedné destičce jsou zastoupeny šedý jílovitý prachovec a bílý až žlutavě šedý jemnozrný nevápnitý pískovec až křemenec.

Je možné, že určité typy destiček byly spojeny s určitou barvou a to-muto imperativu pak byla podřízena volba a vyhledání vhodné suroviny.

Kontext, funkce a společenský význam nátepních destiček

Nátepní destička byla zřejmě užívána ve většině pravěkých období jako nezbytná součást lukostřelecké výbavy. V evropském pravěku zřejmě převládal způsob lukostřelby se šípem vlevo od luku (respektive na straně blíže k zápěstí, protože v případě lukostřelce leváka by byl šíp ukládán vpravo od luku, při zachování stejného principu) a určitá forma ochrany zápěstí byla tedy nutná.

■ Obr. 6 Lidé kmene Marind–Amind na Papui Nové Guineji používají při lukostřelbě dlouhé chrániče předloktí upletené z trávy (podle Fokkens et al 2008).

■ Obr. 7 Inuitská nátepní destička, vyrobená z mrožího klu (podle Fokkens et al 2008).

■ Obr. 8 Kůžená nátepní lukostřelecká ochrana indiánského kmene Navajo, osazena stříbrným dekorativním štítkem (podle Fokkens et al 2008).

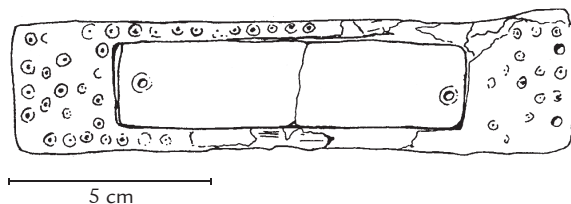
Lidé kmene Marind-Amind na Papui Nové Guinei používají při lukostřelbě dlouhé chrániče předloktí upletené z trávy (Fokkens *et al* 2008, viz **obr. 6**). Je jasné, že podobné artefakty se vzhledem ke své organické povaze nemohly z našeho pravěku dochovat. Inuitská nátepní destička, která byla vyrobena z mrožího klu, má podobně klenutý tvar a upevnění jako evropské destičky závěru eneolitu (**obr. 7**). Příklad proměny praktické nátepní destičky v prestižní artefakt lze sledovat na lukostřelecké kožené nátepní ochraně indiánského kmene Nava-jo, která byla osazena stříbrným dekorativním štítkem (**obr. 8**), který však nijak nezvyšoval její ochranou funkci a povyšoval celý artefakt na funkční ozdobu lukostřelce.

V různých obdobích pravěku se v Evropě také objevují předměty (většinou kostěné), které by bylo možné interpretovat jako nátepní destičky, teprve v závěru eneolitu a na počátku Reineckova stupně A1 doby bronzové se však setkáváme s pravidelným výskytem kamenných nátepních destiček. Vzhledem k nezbytnosti ochrany lukostřelceva zápěstí lze pro období pravěku předpokládat běžný výskyt podobných ochranných prostředků, které však zřejmě byly vyráběny z organických materiálů (kůže, dřevo, textil atd.), které se zpravidla nedochovaly. Rovněž ne každý pohřeb, který byl v období zvoncovitých pohárů vybaven pazourkovými šípkami (respektive šípy) obsahoval nátepní destičku. Také pro jižní Bavorsko uvádí V. Heyd (2000, 284), že jen 7,5% všech hrobů obsahovalo nátepní destičku. Je tedy dost dobře možné, že kamenná nátepní destička byla jakousi luxusní a snad i ozdobnou podobou běžného artefaktu a její funkce byla především společensky prestižní. Význam nátepní destičky jako ozdobného předmětu demonstrujícího společenský status majitele dokládá například zlatá destička z Agua Branca v severním Portugalsku (Harrison 1980, 139, Fig. 96), případně destička se zlatými nýty z lokality Culdu-thel Mains u Inverness v severním Skotsku (Harrison 1980, 93, Fig. 65). Další doklad velké hodnoty nátepní destičky lze spatřovat třeba v kamenné destičce uložené v bohatě zdobeném kostěném pouzdře z hrobky XIII na pohřebišti

v Anghelu Ruju (Alghero) na Sardinii (Nicolis – Mottes 1998, 296, Fig. 1, zde **obr. 9**). Jak vyplývá ze studia stop užívání (viz níže), byly alespoň některé destičky opakovaně nošeny (žlábek a oleštění v místech úvazu) a v některých případech dokonce reparovány převrtáním po odlovení jejich rohů. O stopách užívání ve smyslu lukostřelby se však lze jen dohadovat. Žádné z traseologických zkoumání totiž neodhalilo jednoznačné stopy po nárazu tětivy. Protože většina nálezů, tedy přinejmenším všechny zde prezentované, pochází z pohřebních kontextů, kam byly zpravidla ukládány celé funkční artefakty, nelze posoudit podobu fragmentarizace, která by mohla souviset s funkcí destiček. Zde se můžeme omezit jen na konstatování o výraznějším namáhání rohových partií destiček v místech provrtaných otvorů a úvazu.

V symbolice pohřebního ritu období zvoncovitých pohárů hraje nátepní destička významnou roli. Význam lukostřelecké výbavy v symbolickém systému prestižních artefaktů v pohřebním ritu tohoto období zcela nahrazuje symboliku sekeromlatů, kulovitých mlatů a kamenných seker, které byly ukládány do hrobů v předcházejícím období se šňůrovou keramikou. Je zjevné, že nátepní destičky nejsou jediným artefaktem zdůrazňujícím význam lukostřelby v pohřebním ritu zvoncovitých pohárů. V pohřební výbavě se dále objevují pazourkové hroty šípů, případně jejich polotovary a retušéry na jejich zpracování (např. hrob 117/78 v Radovesicích okr. Teplice, viz Turek – Černý 2001, 605, Fig. 2). V hrobech bývají dále nalézány dvoudílné pískovcové brousky se žlábkem na úpravu ratišť šípů. Za symbolickou formou zdůraznění společenského významu lukostřelby lze považovat ozdobné kostěné přívěsky ve tvaru luku. Na jejich souvislost s tvarem luku upozornil až S. Piggot (1971, 80–94).

Nálezy nátepních destiček z období zvoncovitých pohárů pochází také ze sídlišť, i když jich známe jen velmi omezený počet. Vedle českého nálezu z povrchových sběrů V. Daněčka v Tuchoměřicích-Kněžívce (Turek – Daněček 1997, Obr. 9:6) jsou to dále nálezy ze sídlištních objektů na Moravě, jako je nález

■ **Obr. 9** Kamenná nátepní destička z období zvoncovitých pohárů v ozdobném kostěném pouzdře z hrobky XIII v Anghelu Ruju na Sardinii (podle Turek 2004).

■ **Obr. 10** Kamenné nátepní destičky z období zvoncovitých pohárů z Čech. Shora Řež (okr. Praha-východ), Praha-Lysolaje, Stehelčeves (okr. Kladno), Bylany (okr. Kolín) (foto: J. Turek).

■ **Obr. 11** Kamenné nátepní destičky z období zvoncovitých pohárů z Čech. Nahoře Praha-Ruzyně, dole Praha-Lysolaje (foto: J. Turek).

zlomku destičky z Mořic III – okr. Prostějov a celé nátepní destičky se čtyřmi otvory z Hodějic – okr. Vyškov (Dvořák *et al* 2007, Taf. 56: 1 a 66: 1), nebo polovina ploché destičky z Čechůvek – okr. Prostějov (Dvořák *et al* 2007, Taf. 53: 12). Další nález klenuté nátepní destičky se čtyřmi otvory a částečně odlámanými rohy z Mikulova I – okr. Břeclav může snad, vzhledem k dalším zachovaným předmětům (3 šipky, knoflík s V-vrtáním, zlomek zdobeného poháru a hrnku uchem), spíše pocházet z rozrušeného hrobu (Ondráček *et al* 2005, Taf. 42: 7). Pozoruhodný je rovněž nález klenuté kamenné destičky bez provrtaných otvorů, tedy zjevně polotovarů nátepní destičky, z jámy 1/76 v Bořitově VII (Dvořák *et al* 2007, Taf. 6: 26). Podobná destička bez provrtaných otvorů pochází rovněž z hrobu 35/38 v Holáskách – okr. Brno-město (Dvořák 1991, 49, 51, Obr. 8: 11). Jediný dosud známý polotovar štípané a zatím nebroušené nátepní destičky pochází ze sídliště v maďarském Szegedszentmiklós.

Užívání destiček a jejich poloha v pohřebních kontextech

Další otázkou spojenou s užíváním nátepních destiček zvoncovitých pohárů je způsob jejich užívání a připevnění na zápěstí. H. Fokkens a kolektiv (2008) provedli analýzu lokace a pozice kamenných nátepních destiček v pohřebních kontextech, vzhledem k anatomii pohřbeného. Všechny destičky byly nalezeny na nebo u levého předloktí. Studie se dále zaměřila na umístění destičky na předloktí. Lokace destičky byla sledována na 31 pohřbu z Anglie a střední Evropy, u kterých to umožňovala kvalita archeologického záznamu nálezových okolností. Asi 60 % destiček bylo nalezeno na vnější straně zápěstí (Fokkens *et al* 2008, 113, fig. 2, 116). Když pomíneme možné vlivy post-depozičních procesů a možnosti dislokace destiček v hrobě, je pravděpodobné, že určitá část zemřelých měla v době pohřbu destičku připevněnou na hřbetu předloktí. Fokkens a kolektiv z toho jednoznačně vyvozují, že to bylo typické upevnění destičky a že tato sloužila jen jako ozdoba kožené (?) bandáže zápěstí (Fokkens *et al* 2008, 118, Fig. 10, zde **obr. 8**). Na rozdíl

od nizozemských kolegů se domnívám, že toto sice mohl být skutečně způsob, jak byla destička běžně nošena a vystavována na odiv, ale že úvaz na předloktí mohl umožňovat při lukostřelbě přesunout chránič s destičkou na vnitřní stranu zápěstí, do jakési pohotovostní lukostřelecké polohy. Mohlo by tedy být pochopitelné, že většina zemřelých měla v době pohřbu destičku na vnější „prezentační“ straně předloktí a nikoliv na vnitřní „střelecké“ straně.

Genderový kontext lukostřelecké symboliky

V Čechách, na Moravě a v jižním Bavorsku byly zatím dokumentovány čtyři pravděpodobné pohřby žen z období zvoncovitých pohárů, které byly na své poslední cestě vybaveny nátepními destičkami, které bývají jinak běžně spojovány s muži. Jde o hrob 1 z Oberstimm (Kr. Pfaffenhofen a.d. Ilm), který byl obehnán kruhovým příkopem o průměru asi 5 m a obsahoval pravděpodobně pohřeb ženy na pravém boku hlavou k jihojihozápadu. Zemřelá byla vedle nátepní destičky provázena převážně ženskou výbavou: zdobený zvoncovitý pohár, mísa, měděné (?) šídlo a kostěný knoflík s V-vrtáním (Reider 1982, 41, Abb. 22). Z Moravy pochází ženský hrob č. 12/34 ze Šlapanic II – okr. Brno-venkov (Dvořák – Hájek 1990, 10, Taf. XVI), ve kterém byl pohřeb na pravém boku, hlavou orientovaný k jihu (tedy pravděpodobně žena) s bohatou výbavou sedmi nádob, včetně dvou zdobených zvoncovitých pohárů, soupravy čtyř kostěných knoflíků s „V-vrtáním“ a měděného šídla. V Čechách byl podobný pohřeb na pravém boku zaznamenán v případě hrobu III z Prahy-Vršovic, ve kterém však kromě nátepní destičky nebyla zachycena žádná další pohřební výbava. Druhý případ z Čech pochází z osamocené bohaté hrobu 77/99 v Tišicích – okr. Mělník (Turek 2002; 2004), ve kterém byla pohřbena žena, na pravém boku, hlavou k jihu. Tento hrob obsahoval hned dvě nátepní destičky, jednu na levém předloktí zemřelé a druhou, společně s jantarovým korálkem a měděným šídlem a se skupinou nádob u západní stěny hrobu. Hrob v Tišicích obsahoval ještě další prvky „pohlavně smíšené“ výbavy, dvě

zlaté destičky – ozdoby vlasu a měděnou dýčku. Smíšená výbava bývá jedním z charakteristických rysů bohatých ženských hrobů se zdobenými zvoncovitými poháry, vnitřní konstrukcí a případně s kruhovým příkopem. Vztah zdobených zvoncovitých pohárů k souboru prestižních předmětů a vnitřní konstrukci hrobu (stopy výdřevy případně kruhový příkop kolem hrobu) má podle mého názoru spíše sociálně distinkční než chronologický význam. Právě prolínání mužské a ženské výbavy v těchto bohatých hrobech zřejmě spíše souvisí s odrazem společenské diferenciaci nežli s chronologickými aspekty kultury. Prestižní předměty, převážně mužské povahy, tak mohly být přenášeny na ženy v zájmu stability rodin a celé komunity v době nedostatku mužských potomků a upevnění řádu společenských vztahů a diferenciaci. Je tedy možné, že pohřby žen s lukostřeleckou výbavou jsou dokladem existence ženských bojovnic, amazonek (Turek 2010).

Lukostřelba jako součást ideologie a kosmologie v minulosti

V dávných kulturách světa hrála lukostřelba významnou společenskou roli. Legendární lukostřelci figurují v evropských středověkých příbězích, jako jsou legendy o hrdinech Williamu Tellovi nebo Robinu Hoodovi. Na slavné elektronové nádoby ze skytského kurhanu Kul Oba ze 4. století před Kristem je zobrazena právě legendární soutěž v napínání tětiny. Odkazy na prestiž lukostřeleckých schopností lze nalézt také v Homérově Iliadě a Odyssei. Legendy o bájných lukostřelcích ale nejsou jen výsadou evropské historie. Svědčí o tom epické příběhy hinduistické mytologie Mahábháráta o velké zničující bitvě mezi bharatovskými rody Kuruovců a Panduovců a Ramajana pojednávající o válce Rámy s démonem Rávanou, který unesl jeho ženu Sítu. Mahábháráta popisuje bitvu, která se měla stát v roce 3102 před Kristem a ačkoliv jde o literární dílo prvního tisíciletí před Kristem, je pravděpodobné, že jeho kořeny sahají velmi hluboko do minulosti. V těchto příbězích byla lukostřelba spojována s ctnostmi a hodnotami jako je urozenost, statečnost, síla a přesnost. Také pro naše pravěké

předky měla zřejmě tato symbolika svůj společenský význam. Lukostřelba byla v systému připsaného dědičného statusu (Turek 2010) důležitým odznakem moci, společenského původu a skupinové identity. Šlo nejspíše právě o uplatnění lukostřelby v ceremoniálním projevu válečnictví, které strukturovalo pravěkou společenskou realitu více než třeba významné zemědělské výrobní prostředky, jako je třeba oradlo, dobytčí potah nebo srp, které se třeba v pohřební výbavě eneolitických kultur v Evropě prakticky neobjevují. Také role lukostřelby jako symbolu lovu není v závěru eneolitu příliš pravděpodobná. Jak víme z nečetných sídlištních archeozoologických nálezů, podíl lovené zvěře je oproti domestikovaným druhům velmi nízký (Turek 2005).

Je tedy pravděpodobné, že i v období zvoncovitých pohárů hrála lukostřelba a vše co s ní v materiální rovině souviselo významnou společenskou roli, jako součást jakési pohárové ideologie, která se společně s balíčkem prestižních předmětů a pravděpodobně také se znalostí metalurgie mědi, šířila po celé západní a jihozápadní Evropě. Je také možné, že vedle předpokládaného slunečního kultu (Turek 2005) se lukostřelba uplatnila také v kosmologii civilizace zvoncovitých pohárů, jejíž přesná náplň nám bohužel i nadále zůstává tajemstvím.

Literatura

- Behrens, H. 1973: Die Jungsteinzeit im Mittelelbe – Saale – Gebiet, Berlin.
- Dvořák, P. 1991: Pohřebiště lidu s kulturou se zvoncovitými poháry v Holáskách (okr. Brno – město) – Gräberfelder der Glockenbecherkultur bei Holásky (Bez. Brno – město), ČMM 76/1, 2, 41–60.
- Dvořák, P. – Hájek, L. 1990: Die Gräberfelder der Glockenbecherkultur bei Šlapanice (Bez. Brno – venkov), Katalog der Funde, Mährische archäologische Quellen, Brno.
- Fokkens, H. – Achterkamp, Y. – Kuijpers, M. 2008: Bracers or Bracelets? About the Functionality and Meaning of Bell Beaker Wrist – guards, Proceedings of Prehistoric Society 74, 109–140.
- Gallay, A. 1976: The position of the Bell Beaker civilisation in the chronological sequence of Petit – Chasseur (Sion, Valais, Switzerland). In: Glockenbechersymposium, Oberried 1974. Haarlem – Bossum, 279–306.
- Hájek, L. 1957: Knoflíky středoevropské skupiny kultury zvoncovitých pohárů, Památky archeologické 48, 389–424.
- Heyd, V. 2000: Die Spätkupferzeit in Süddeutschland. Dokumentations – und Tafelband, Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 73, Habelt GmbH. Bonn.
- Harrison, R. J. 1980: The Beaker Folk: copper age archaeology in Western Europe. Thames and Hudson, London.
- Nicolis, F. – Mottes, E. 1998: Simbolo ed enigma. Il bicchiere campaniforme e l'Italia nella preistoria europea del III millennio a. C., Trento.
- Ondráček, J. – Dvořák, P. – Matějčková, A. 2005: Siedlungen der Glockenbecherkultur in Mähren. Katalog der Funde. Pravěk – Supplementum 15. Brno.
- Piggot, S. 1971: Beaker bows: a suggestion, Proceedings of the Prehistoric Society 37, 80–94.
- Probst, E. 1991: Deutschland in der Steinzeit, CB Verlag, München.
- Rieder, K. H. 1982: Ein Bestattungsplatz der Glockenbecherzeit aus Oberstimm, Gemeinde Manching, Landkreis Pfaffenhofen, Oberbayern, Archäologisches Jahr in Bayern 1982, 40–42.
- Růžicková, P. 2009: Bow – Shaped Pendants of the Bell Beaker Culture, Acta Archaeologica Carpathica 44, 37–72.
- Sangmeister, E. 1964: Die Schmalen 'Armschutzplatten'. In: Narr, K. (ed.), Studien aus Alteuropa I, Tackenberg Festschrift, Köln – Gratz, 93–122.
- Sangmeister, E. 1974: Zwei Neufunde der Glockenbecherkultur in Baden – Württemberg. Ein Beitrag zur Klassifizierung der Armschutzplatten in Mitteleuropa, FBW 1, 103–156.
- Smith, J. Early Bronze Age Stone Wrist – Guards in Britain: archer's bracer or social symbol? <http://www.geocities.com/archchaos1> (25.10.2011)
- Turek, J. 2002: „Cherche la femme!“ Archeologie ženského světa a chybějící doklady ženských pohřbů z období zvoncovitých pohárů v Čechách. „Cherche la femme!“ The Archaeology of woman's world and the missing evidence of female burials in the Bell Beaker Period in Bohemia, In: Evžen Neustupný (ed): Archeologie nenalezaného, Plzeň – Praha, 217–240.
- Turek, J. 2003: Řemeslná symbolika v pohřebním ritu období zvoncovitých pohárů. Suroviny, výroba a struktura společnosti v závěru Eneolitu, In: Šmejda, L. – Vařeka, P. (eds.): Sedmdesát neustupných let. 199–217. Plzeň
- Turek, J. 2004: Nátepní destičky z období zvoncovitých pohárů, jejich suroviny, technologie a společenský význam. Bell Beaker wristguards, their raw – materials, technology and social significance. In: Kazdová, E. – Měřinský, Z. – Šabatová, K. (eds.): K počtu Vladimíru Podborskému, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Brno, 207–226.
- Turek, J. 2005: Praha kamenná. Neolit – mladší doba kamenná; Eneolit – pozdní doba kamenná, in: Lutovský, M. – Smejtek, L. (eds.): Pravěk Praha, Libri, Praha, 157–348.
- Turek, J. 2007: Počátky válečnictví v eneolitu, Živá archeologie 8/2007, 14–18.
- Turek, J. 2010: Genderové identity v eneolitické společnosti a otázky interpretace společenských kategorií 122–125, Živá archeologie 11.
- Turek, J. – Čermý, V. 2001: Society, gender and sexual dimorphism of the Corded Ware and Bell Beaker populations. La société, le genre et le dimorphisme sexuel des populations Cordée et Campaniforme. In: Bell Beakers Today. Pottery, people, culture, symbols

in prehistoric Europe, Proceedings of the International Colloquium Riva del Garda 1998, Trento 601–612.

Turek, J. – Daněček, V. 1997: Nově objevená eneolitická naleziště na Kladensku a Slánsku. Poznámky ke studiu kamenné broušené industrie českého eneolitu. Some recently discovered Eneolithic sites in the Kladno – Slaný region. Thoughts on Stone axe production in the Bohemian Eneolithic Period, AVSČ 1, 127–141.

Woodward, A. – Hunter, J. – Bukach, D. – Roe, F. 2011: An Examination of Prehistoric Stone Bracers from Britain, Oxbow Books, Oxford and Oakville.

Summary

Stone wristguards as male ornaments. The social significance of archery in the Bell Beaker Period

Human culture is deeply structured by variety of symbols and rituals. Some artefacts of originally practical function might have gain prestigious and symbolic meaning in periods that emphasized certain technological innovations or warfare ritual activities. During the Third Millenium BC the warfare symbolism became extremely important in the representation of social power, status and gender categories. Weapons were presented during the funerary ceremonials, as well as, in the world of the living as symbolical attributes of power and prestige. Such signifying artefacts were also used during the ceremonial warfare contests in order to emphasize male strength, fighting skills and accuracy and reinforce the position of individual contestants within the community. The prestigious weapons were also depicted on figural grave stones (such as at Petit Chasseur, see fig. 1) or in the open air rock art (Cemmo etc.). Archery became decisively important in the symbolic expression of warfare during the Bell Beaker Period. The Bell Beaker depiction of a bow on the figural grave stone (157 cm high, 85 cm wide) from Petit Chasseur (Gallay 1976) has a predecessor in the Corded Ware tomb interior incised decoration from Leuna-Göh-litzsch (Merseburg District) showing a bow and quiver with arrows (194 cm long, 95 cm wide, see Behrens 1973; Probst 1991, 403). The growing social importance of archery is commonly demonstrated within the Bell Beaker burial customs (Turek 2004). In the Bell Beaker Eastern Province occurred the archery sets consisting of arrows with flint arrowheads, stone wristguards, quivers and bows (both yet undiscovered). Even more symbolic artefacts emphasizing the prestige of archery are bow shaped pendants mainly made of wild boar tusks (Piggot 1971; Turek 2004; Růžicková 2009). These decorative artefacts are perhaps connected those artefacts made of halved wild boar tusks that were probably used for processing of bow surface. Another Bell Beaker artefacts indirectly connected to archery were sandstone arrow shaft smoothers known also from burial context.

As we are going to observe further archery and its symbolism played an important role amongst prehistoric societies not only as a hunting method but mainly as warfare phenomenon. In different cultures of the World the archery shooting contests carried out as a part of the ceremonial warfare presentation became also an important feature of cosmology.